

طرحواره های تصویری در اشعار کلاسیک فارسی از منظر شناختی

نویسنده :
طیبه عسگری

سرشناسه	عسگری، طیبه، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	طرحواره‌های تصویری در اشعار کلاسیک فارسی از منظر شناختی/ نویسنده طیبه عسگری.
مشخصات نشر	تهران: شرکت رسانه‌ساز دانش، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۸۷ ص.: مصور: ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک	978-964-2858-01-9 : ۱۲۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیفا
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۶۷ - ۶۹.
موضوع	دستور زبان شناختی
موضوع	Cognitive grammar
موضوع	شعر فارسی -- تاریخ و نقد
موضوع	Persian poetry -- History and criticism
موضوع	استعاره
موضوع	Metaphor
رده بندی کنگره	۱۳۹۶ ط ۴ ۵ ع/۱۶۴۵
رده بندی دیویی	۵:
شماره کتابشناسی ملی	۴۷۰۸۲۰۱

شناسنامه

عنوان کتاب: طرحواره‌های تصویری در اشعار کلاسیک فارسی از منظر شناختی

نویسنده: طیبه عسگری

طرح جلد: رسانه ساز دانش

صفحه آرایشی: زهرا پرتوی

ناشر: شرکت رسانه ساز دانش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۵۸-۰۱-۹

آدرس: تهران، خ ستارخان، بین پل شیخ فضل الله نوری و برق آستوم، پلاک ۶۲۲ واحد ۵

تلفن: ۴۴۲۸۰۷۹۳-۴۴۲۸۰۹۷۶ فکس: ۴۴۲۸۱۰۱۶

پست الکترونیک: info@rasanehsaz.ir

وب: www.rasanehsaz.ir

۱. مقدمه	۹
۲-۱ مطالعات فلسفی	۱۰
۳-۱ مطالعات روان شناختی	۱۶
۴-۱ مطالعات زبان شناختی	۲۱
۵-۱ مقوله بندی	۳۳
۲. زبان شناسی شناختی	۳۵
۱-۲ ویژگی های زبان شناسی شناختی	۳۷
۲-۲ معنی شناسی شناختی	۴۵
۳-۲ استعاره	۴۸
۴-۲ استعاره در معنی شناسی شناختی	۵۰
۵-۲ طرحواره های تصویری	۵۲
۱-۵-۲ طرحواره ی حجمی	۵۳
۲-۵-۲ طرحواره ی حرکتی	۵۵
۳-۵-۲ طرحواره قدرتی	۵۶
۳. بررسی انواع طرحواره ها (طرحواره های حجمی ، حرکتی و قدرتی)	۵۷
۱-۳ طرحواره ی حجمی	۵۷
۲-۳ طرحواره های حرکتی	۶۰
۳-۳ طرحواره ی قدرتی	۶۲

۴. نتایج ۶۵
- فهرست منابع ۶۷
- منابع فارسی ۶۷
- منابع انگلیسی ۶۸
- واژه نامه فارسی - انگلیسی ۷۰
- واژه نامه انگلیسی - فارسی ۷۹

زبان‌شناسی شناختی^۱ رویکردی به زبان است که بر تجربیات انسان از دنیای پیرامون و نحوه‌ی دریافت و پردازش چنین تجربیاتی استوار است. آنچه امروزه تحت عنوان زبان‌شناسی شناختی در مطالعات زبانی مطرح است ادامه‌ی تلاشی است که در دهه‌ی (۱۹۵۰) در ایالات متحده‌ی آمریکا و در واکنش به رفتارگرایی متجلی گردید. در چارچوب مذکور برای تبیین فراگیری و استفاده از دانش ذهنی و زبان فرایندهای ذهنی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر خلاف نگرش حاکم در رفتارگرایی که مطالعه جنبه‌های قابل مشاهده و رفتار را مورد تأکید قرار می‌دهد، در زبان‌شناسی شناختی رفتار تنها نقش واسطه‌ای را برای پرتو افکندن به فرایندهای ذهنی / شناختی ایفا می‌کند.

یکی از ویژگی‌های زبان‌شناسی شناختی، توجه ویژه‌ی آن به طرحواره‌ها^۲ است و مطالعه‌ی طرحواره‌ها در این رویکرد و به‌طور خاص در معنی‌شناسی شناختی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. تجربه‌ی فیزیکی و از آنجا که شامل با محیط اطراف، حرکت اعضای بدن، اعمال نیرو و دریافت آن باعث ایجاد ساختارهای مفهومی می‌شود که ما از آنها جهت سازماندهی افکارمان برای درک تجربه‌ی انتزاعی استفاده می‌کنیم. این ساختارهای مفهومی، همان طرحواره‌های تجربی^۳ اند. بنابراین، طرحواره‌های تصویری، ساختارهای مفهومی بازنمود یافته در زبانند، که به‌حسب تجربیات انسان شکل می‌گیرند. جانسون^۴ (۱۹۸۷) به انواع طرحواره‌های تجربی از جمله طرحواره‌های حجمی^۵، حرکتی^۶، قدرتی^۷ و غیره اشاره کرده است (جانسون، ۱۳۸۷).

1- Cognitive linguistics

2- Image schemas

3- M. Johnson

4- Containment Schemas

5- Path Schemas

6- Force Schemas

۱۹۸۷: ۲۲). پیشنهاد دهنده‌ی مفهوم نظری طرحواره‌های تصویری، جانسون، آن را به صورت زیر تعریف کرده است:

یک الگوی پویای پربسامد از تعاملات ادراکی و حرکتی که به تجربیات ما انسجام می‌بخشد (جانسون، ۱۹۸۷: xiv) سپس وی تعریف خود را به صورت زیر بسط می‌دهد:

حرکات بدنی انسان، کنترل اشیاء و تعاملات ادراکی وی الگوهای پربسامدی را می‌سازد که بدون تجربه‌ی ما آشفته و غیرقابل درک می‌باشد، من این الگوها را طرحواره‌های تصویری می‌نامم؛ چرا که عمدتاً به مثابه‌ی ساختارهای تصورات عمل می‌دهند (جانسون، ۱۹۸۷: xiv) (نقل از تایلور^۱، ۲۰۰۲: ۵۲۰)

حال به معرفی بحران انجام شده در سه حوزه‌ی فلسفه، روان‌شناسی و زبان‌شناسی در ارتباط با موضوع مورد بحث می‌پردازیم. ابتدا آرای فلسفی ارائه شده در زمینه‌ی تصور از روان‌شناسی در ایران تا قرن بیستم بیان می‌شود. سپس نتایج برگرفته از تحقیقات روان‌شناسی در مورد طرحواره‌های تصویری معرفی می‌شود و در ادامه به مطالعات زبان‌شناسی در باره‌ی طرحواره‌ها می‌پردازیم.

۱-۲ مطالعات فلسفی

افلاطون^۲ (۴۲۸-۳۴۷ ق. م) اصول و عقاید یونانی در ارتباط با نمونه‌های آرمانی را با جزئیات توضیح می‌دهد، برای مثال به نمونه‌ی دایره‌ی کامل اشاره می‌کند که در ذهن موجود است، اما مصداق آن در جهان خارج به دشواری قابل دستیابی است. به باور وی تخیل به منطق منتهی نمی‌شود، زیرا تخیل وابسته به حواس است و

1- J. Taylor

2- Plato

آن نیز به نوبه‌ی خود به ظواهر متغیر، آشفته و برداشت‌های مخدوش شده، متکی است. در تمثیل غار، تجربه‌ی ادراکی همان نگرستن به سایه‌های روی دیوار است (افلاطون، ۱۳۷۹: ۳۹۶).

ارسطو^۱ (۳۲۲-۳۸۴ ق. م) معتقد است که تصویرپردازی به وجودهای تصویر مانند درونی و یا عقاید برگرفته از تأثیرات حسی بستگی دارد. اما "نظریه‌ی طرحواره"^۲ بر نقش ساختارهای شناختی مؤثر بر فهم و درک تأکید می‌کند. دیدگاه مذکور نه وجود مفاهیم را انکار می‌کند و نه اهمیت ارتباط و پیوستگی بین آنها را منتفی می‌داند. اما رپی یافتن سطحی است تا مشخص شود که چگونه زیرمجموعه‌های این مفاهیم دائماً به وسایلی یک جریان فعال از تجربیات گذشته ساماندهی می‌گردند (بارتلت^۳، ۱۹۶۱: ۲۰۰).

قبل از پرداختن به آرای فلاسفه، یک سؤالی که در این سؤال مطرح شود که چرا پرداختن به طرحواره‌های تصویری هم در روان‌شناسی به نظر می‌رسد؟ در اینجا سه دلیل از نقطه نظر فلسفی ذکر می‌شود:

(۱) طرحواره‌های تصویری از نظر تعداد محدوداند اما بسیار متنوع‌اند. درمقایسه با تعداد زیاد استعاره‌های مرتبط با اشیاء و اجسام ویژه همچون "سریه‌ای مانند" شما مروارید صدف من هستید" و یا "شما جواهر تاج من هستید"، می‌توانم فقط تعداد کمی طرحواره جهت ساماندهی تجربیات متفاوت به کار ببرم.

(۲) از آنجا که طرحواره‌های تصویری وابسته به تصورات‌اند، می‌توانند به ریمینی توضیح داده شوند که دیگر موارد متضاد نمی‌توانند بدان روش توضیح داده شوند.

1- Aristotle

2- Schema Theory

3- F. C. Bartlett

مثلاً چگونه می‌توان تفاوت چهار مزه‌ی اصلی شیرین، شور، تلخ و ترش را توضیح داد؟

۳) وقتی یک ایده‌ی اولیه موجود باشد، می‌توان به کمک طرحواره‌ها یک مدل از آن ساخت، زیرا طرحواره‌ها هم در بطن استعاره‌های متداول در مکالمه‌ی روزمره و هم در زیر بنای نوشتار روان‌شناسان، دانشمندان و فیلسوفان قرار دارند. این استعاره‌ها توسط افرادی که طرحواره‌های بنیادی را درک می‌کنند، تقریباً به‌آسانی فهمیده می‌شوند. برای مثال طرحواره‌ی درون^۱ و طرحواره‌ی بیرون^۲ ما را قادر به ساخت بدیای چون "روح" (چیزی که در درون ما وجود دارد) یا "فرد ظاهری" (کسی که بیرون توجه می‌کند) می‌سازد (کارلتن، ۱۹۹۵).

اندیشه‌ی طرحواره‌های تصویری به آرای کانت^۴ (۱۷۸۱) برمی‌گردد. کانت معتقد است که "در حوا" در بطن مفاهیم کاملاً حسی قرار دارند و نه تصورات. به باور وی طرحواره‌ها متفاوت از تصورات اند، در حقیقت، طرحواره‌ها مسئول ایجاد تصورات اند. آنها سازنده‌ی تصورات ما هستند و عملکرد حواس را به مفاهیم ادراک و فهم مرتبط می‌سازند و بدین وسیله اهمیت پدیده‌ها را می‌نمایانند (کانت، ۱۹۸۸: ۱۱۸). به باور وی هیچ تصویری نسبت به مفهوم "مثلث" وجود ندارد. زیرا تصویری از "مثلث" که در مورد همه‌ی ممها صادق باشد وجود ندارد. ولی طرحواره‌ی مثلث می‌تواند همواره وجود داشته باشد به این دلیل دیگر طرحواره‌ی "مثلث" در اندیشه موجود است، زیرا وجود طرحواره‌ها جهت برد تصورات با اشیای واقعی الزامی به نظر می‌رسد (کانت، ۱۷۸۱: ۲۱۳ - ۲۱۴). کانت عبارت

1- inside schema

2- outside schema

3- P. V. Carleton

4- I. Kant

طرحواره‌های تصویری را برای اولین بار در نقد از خرد محض^۱ (۱۷۸۱/۱۹۲۱) مطرح کرد، اما از آن زمان به بعد عبارت مذکور در علوم متفاوت با معانی متفاوت به کار گرفته شد، برای نمونه مفهوم "سگ" در یک اندیشه‌ی مبتنی بر طرحواره به هر حیوان چهارپایی به طور کلی اطلاق می‌شود. وجود این طرحواره از فهم و درک ما براساس تجربیات و شکل آن حیوان، نکته‌ای پیچیده است. نکته‌ی پیچیده‌ای که علت آن در طبیعت وجود ندارد، بلکه علت آن در اعماق ذهن آدمی قرار دارد (همان). در فلسفه‌ی کانت، طرحواره یک قانون مرحله‌ای^۲ است، بدین ترتیب که یک مقول یا یک مفهوم غیر تجربی با یک تصور ذهنی از یک شیء پیوند می‌یابد. به باور وی، گاهی و تجارب توسط حواس ما ساخته و پرداخته می‌شود و تحلیل ما نیز با فراهم آوردن تصویر این اندیشه‌ها یعنی تصورات ذهنی که در تعامل با منطق هستند، چنین تجاربی را در اختیار ما قرار می‌دهند. کانت به طرحواره‌های شناختی^۳ که ماهیتی کلی و عمیق دارند، توجه می‌کند (کانت، ۱۹۸۸: ۱۱۹). هیوم^۴ (۱۷۸۴) اندیشه را با "داشتن صور" بر دانسته است و اندیشه‌ها و تصورات را با هم یکی فرض کرده است. هر تعامل حس با اثری بر ذهن باقی می‌گذارد که حتی پس از گذشت زمان نیز آن اثر باقی می‌ماند و این تجزیه است که ما اندیشه می‌نامیم (ادواردز^۵، ۱۹۷۲: ۱۳۴). کادورث^۶ (۱۸۳۸) تعامل بین منفعیل حواس را از قدرت‌های شناختی فطری و فعالی که انسان (و تنها انسان) از طریق آن‌ها می‌تواند آنچه را از طریق حواس دریافت کرده است، درک کند یا دریافت آن به قضاوت بپردازد، متفاوت می‌داند. این قدرت شناختی صرفاً انباری از تصورات نیست.

1- Critique of Pure Reason

2- procedural

3- cognitive schemas

4- D. Hume

5- P. Edwards

6- R. Cadworth